

Горан Ковачевић

Народна ношња Срба на Влашићу (расправа о појмовном одређењу народне ношње Срба на Влашићу)

Досадашња истраживања народне ношње Срба на планини Влашић у периоду 18–20. вијека, истакла су постојање два препознатљива типа народне ношње која су именована као имљанска и травничка народна ношња. Водећи се налазима претходних истраживача, који су истакли да је планина Влашић јединствено етнографско подручје подијељено на више административних области, теренским истраживањем имало се за циљ утврдити какве трансформације је ова народна ношња претрпјела током времена и да ли су издвојени типови народне ношње специфичност, или посљедица развоја народне ношње током времена. С тим у вези, у складу са налазима истраживања, рад даје препоруку да се народна ношња Срба на Влашићу презентује као влашићка народна ношња, као јединствен назив за све типове и варијанте њеног развоја у различитим временским периодима.

Кључне ријечи: народна ношња, Имљани, теренско истраживање, Травник, Влашић

Народна ношња Срба на Влашићу у досадашњим радовима представљена је као имљанска и травничка, иако се налазе унутар исте етнографске зоне. Циљ је, на основу истраживања, указати на потребу коришћења јединственог назива за све типове српске народне ношње која се носила на том подручју.

Влашић је планина у средњој Босни чији обронци покривају територије седам општина, и то: Травник, Зеница, Јајце, Добретићи, Кнежево, Котор Варош и Теслић. Влашић се простире у правцу југоисток-сјеверозапад, између линије Зеница-Травник на југоистоку и Котор Варош-Кнежево (некадашњи Скендер Вакуф) на сјеверозападу. Уздиже се на подручју Травника, изнад долине ријеке Лашве, која му је истовремено и јужна граница. Према сјеверу, простире се до Вучје планине и извора ријеке Врбање. Источна граница му је поток Била, док се према западу спушта у висораван Витовља. Његове падине прелазе у неколико подвлашићких платоа, од којих су најпространији витовљански плато, корићански и имљански плато те Петрово поље. (Ковачевић, 2018)

Према подацима из писаних извора, уочава се постојање тзв. “травничке” и “имљанске” ношње на овом крају. У вези са тим у периоду 2014–2018. године вршено је самостално истраживање терена и обилазак влашићких села, од Варошлука, Мудрика, Шишаве, Витовља, преко Доњих Корићана, Влатковића, Кобиље па све до области Имљана (Видовиште, Келемани, Савићи, Симановићи, Макарићи, Миљићи, Грубачи, Новаковићи, Лазићи, Понорци, Дракулићи и др.),

Петровог поља и Крушева Брда. Током овог периода посјетила се већина домаћинства и разговарало са становницима ових скоро опустјелих села, на основу чега се дошло до другачијег закључка. На основу казивања људи, доступних фотографија и сачуваних примјерака народне ношње, прикупљене су информације које указују на то да цјелокупна посматрана област припада истој етнографској зони и да описана “имљанска” и “травничка” ношња представљају два типа ношње овог краја која се носила у различитим временским периодима, те да би било пожељно да се у литератури убудуће користи назив “влашићка ношња”, како би се избјегла погрешна схватања о постојању двије различите ношње које су биле заступљене у различитим дијеловима Влашића. Моји закључци налазе ослонац и у ранијим истраживањима о ношњи овог краја, па ће се у раду извршити преглед и компаративна анализа ранијих истраживања, са сазнањима добијеним на терену, како би се указало на упоришта која подржавају дати приједлог.

О ношњи влашићког краја писало се у периодима 30-их и 50-их година прошлог вијека кроз радове Милана Карановића, Мирослава Драшкића и Зориславе Марковић-Чулић у којима су дати јасни описи елемената народне ношње, начин њене израде и украшавања. Врло мали број аутора је писао о музици и обичајима овог краја, међу којима су најзначајнији Цвјетко Ритхман и Радмила Кајмаковић. Други број радова у вези са овим крајем тицао се истраживања демографско-географских одлика, културе живљења и традиционалних заната који су осликавали стил живота на овом планинском подручју и на основу којих је било могуће упознати се са окружењем из којег је потекла ношња која се носила и разумјети улога и симболика предмета који су ношени.

Утисак је да се кроз радове о народној ношњи међу ауторима највећа полемика водила о називу (појмовном одређењу) и распрострањености влашићке ношње. Тако у једном од својих радова Карановић (1953) описује област коју назива “Имљани” и поставља границе њеног простирања на села Кобиља, Влатковићи и Имљани, при чему под Имљанима подразумијева непосредну околину некадашњег средњовјековног мјеста Имљани и даје опис те ношње.

Са друге стране, у истом периоду, Марковић-Чулић у раду о травничкој ношњи наводи следеће:

...Ријетко гдје се старинска ношња у Босни и Херцеговини сачувала као у травничком крају, који обухвата цијели травнички срез. Границе среза не чине и етнографску цјелину... тако на сјеверној и западној страни среза, наилазимо на ситуацију гдје је административним границама подијељена једна етнографска област... Тако на сјеверу преко Влашића, око Корићана, Витовља и Шишаве имамо српску ношњу која је истовјетна и типична за крај око Котор Вароши...¹ (Марковић-Чулић, 1954: 1)

Овим Марковић-Чулић први пут указује на постојање проблема да је једна етнографска зона подијељена административном границом, при чему у сјеверном дијелу тзв. “травничког среза” сусреће и описе старинске народне ношње коју према казивањима препознајемо као имљанску ношњу.

¹ Имљанска област је до 1955. године припадала которварошком срезу, када је оформљена општина Скендер Вакуф, данашње Кнежево.

С тим у вези, већ 1962. године Марковић-Чулић у другом раду посебно описује “имљанску ношњу” постављајући јој шире границе простирања у односу на Карановића, и то: са југа обухвата села Шишава, Мудрике и Витовље, источна граница сеже до Крушевог брда и Ђорковића, на сјеверу до Грабовице, док западну границу чини ријека Угар. (Чулић, 1962) те напомиње да ће, пошто су Имљани централна тачка области и ношња у њима најизразитија, описану ношњу звати “имљанска”, подразумијевајући ту и област Влатковића, Кобиља и Корићана.

У истом периоду и Драшкић, обрађујући ношње сјеверозападне Босне, задржава појам “Имљани” и “имљанска народна ношња”, али напомиње да тај термин није адекватан јер “Карановићева тврдња да се наведена села зову заједничким именом Имљани није тачна”, тако да мјесто Имљани не постоји, али пошто у народу на поменутој територији не постоји заједнички назив за ову област, прихвата да задржи тај термин, не желећи да ствара неки други, за који сматра да такође не би био адекватан (Драшкић, 1962). Ношња коју описује је идентична описима ношње из Карановићевог рада, а разлика је само што у опису распрострањености “Имљанске ношње” Драшкић даје нове и шире границе, гдје укључује и мјесто Доњи Корићани, које је административно припадало Травнику, уз запажање да у њима стара ношња нестаје под утицајем “травничке ношње”.

Према томе, на основу објављених радова и онога што је приказано кроз фолклорни аматеризам, у пракси је постало општеприхваћено да се под појмом “Имљанска ношња” подразумијева један специфичан тип народне ношње, заступљен на ужем подручју Влашића (Влатковићи, Кобиља и Имљанска област), што криво наводи на закључак да се ради о издвојеној микроетнографској области.

Да би се разумјело о каквој ношњи је ријеч, потребно је поћи од њеног описа. У вези са тим, према поменутих радовима “имљанска ношња” састоји се од: ланене богато везене кошуље, гаћа, два зубуна, и то прво мањег, израђеног од бијелог сукна, преко којег се носи други, већи, израђен од црног сукна – а оба су богато украшена везом, перлицама и разнобојним комадима чохе, затим велике прегаче која се ставља са предње стране и опасује тканицом украшеном ђинђувама, шкољкама, везом и кованицама. Жене на ногама носе шарене вунене чарапе до кољена, а преко њих приглавке и опанке. На глави

се носе крпе, пријевези или јаглуци, тј. мараме од тканог ланеног платна украшене на различите начине. Од накита обично се носио “гендар” на прсима, “ков” на глави, а на плетеницама “нискошњак” или “уплитњак”. Зими су се носиле и дуге црне хаљине од ваљаног сукна, које су такође биле украшене везом (Сл. 1 и Сл. 2).

Код мушкараца, ову ношњу чинили су капа и црвени шал, бијели или црни грађени зубун, тзв. дебела кошуља од ланеног платна, широка тканица, рајтозне ткане у комбинацији бијеле и сингаве вуне, шарене чарапе и опанци, најчешће из кућне радиности (Сл. 3).

Према карактеристикама ове ношње може се закључити да се ради о динарском типу ношњи, на шта указују ваљано сукно, платно од конопље, ткани покривачи за главу, као и технике ткања прегача.

Са друге стране, према Чулић (1954), народна ношња у околини Травника, тзв. “травничка ношња”, код жена се састоји од садака израђеног од црног ваљаног сукна, јечерме израђене од индустријског материјала и позамантерије, “добре кошуље” од узводног памучног платна са набраним клинима и дужине до чланака, са украсима од хеклане чипке, гаћа, кратке прегаче ткане разнобојним свиленим концем, бијелих вунених чарапа и опанака који су били производ травничких опанчара. На глави су жене носиле плитку капу са позамантеријским украсима, или дукатима, преко које се везивала индустријска марама звана шал (флоралних мотива и са ресама по ободу). Накит је био сребрени израђен техником филиграна: пивац пафте, еждери, белензуке и ков (Сл. 4).

Код мушкараца, ношњу травничког краја сачињавала је црна шубара, цока и цемадан од црног ваљаног сукна украшени гајтанима, кошуља од узводног памучног платна, чакшире од црног ваљаног сукна, тзв. бриц панталоне, чарапе бјелаче и опанци (Сл. 5).

Посматрајући описе елемената ове ношње, може се закључити да она припада средњобосанском типу народне ношње.²

Враћајући се даље на рад из 1962. године, Марковић-Чулић описује да у Имљанској области развој народне ношње није био под јаким утицајем индустрије и да се она у свом првобитном облику задржава до Другог свјетског рата, када у употребу улази памучно платно, а имљанска ношња се изједначава са српском ношњом у околини Травника, и то са југа, преко Корићана. То значи да тек иза Другог свјетског рата у подручјима око Имљана долази до продора “травничке” ношње, која је већ од почетка 20. вијека била у употреби у Травнику. Ово наводи на закључак да је Зорислава Марковић-Чулић у периоду од 10 година два пута обилазила влашићки крај и забиљежила описе “травничке” и “имљанске” ношње, што је вјероватно последица (као и код њених претходника) да су се истраживања односила на одређене административне области, али је јасно указала на проблем административне подјеле једне етнографске зоне на том подручју.

Осим тога, чињеница је да се на цијелом влашићком крају практикују исти обичаји, играчка и вокално-инструментална пракса, те да је цијелокупно становништво повезано родбинским и кумовским везама, што је показало и моје истраживање, а што јасно упућује на чињеницу да се ради о једној етнографској зони, а самим тим и истој народној ношњи.

У вези са тим, поредећи постојеће стање на терену и податке из литературе, може се закључити да је народна ношња овог краја претрпјела одређену трансформацију узроковану модернизацијом. Тако је стари, динарски тип народне ношње, који се у литератури појмовно одређује као “имљанска ношња”, некада био заступљен на цијелом влашићком крају, али је услед номадских кретања сточара, побољшане путне комуникације и јаког утицаја административних центара којима су гравитирали, он претрпио значајне промјене и постепено се, потпуно или дјелимично, трансформисао у средњобосански тип народне ношње, која се у литератури појмовно одређује као “травничка ношња”. Услед боље комуникационе мреже,

² Према подјели Зориславе Марковић-Чулић.

средњобосански тип ношње се раније појавио у нижим дијеловима Влашића, што потврђује и чињеница да је пут од Кнежева до Видовишта (центра Имљанске области) асфалтиран тек 2005. године.

Према томе, јако је битно разумјети да основни разлог проналаска старе динарске ношње у најнеприступачнијим селима Влашића (Влатковићи, Кобиља и Имљанској области) 30-их, 60-их година па и данас, није резултат њихове специфичности и аутохтоне традиције, него је највећим дијелом резултат слабих комуникација и изолованости од осталих подручја Влашића и околине. Тако да, пратећи период од Првог свјетског рата до данас, историјске чињенице и сачуване примјерке народних ношњи које и данас проналазимо на Влашићу, истакао бих да се овдје ради о једној етнографској цјелини и народној ношњи која се јавља у два типа: динарском (старом) и средњобосанском (новијем).

Из тих разлога, уважавајући раније објављене радове стручних лица, али и информације

до којих се дошло на терену кроз казивање локалног становништва на посматраном подручју, изразио бих иницијативу стручној јавности да размотри приједлог да је влашићки крај потребно посматрати као једну етнографску цјелину и као такав презентовати у јавности, описујући народну ношњу тог краја као јединствену “влашићку народну ношњу” представљајући све богатство и разноликост њених игара, пјесама и обичаја кроз временске периоде у којима се развијала.

Литература

- Бјеладиновић, Јасна (2011), Народне ношње Срба у *XIX и XX веку*, Београд: Етнографски музеј Београд.
- Драшкић, Мирослав В. (1962), Ношње северозападне Босне, Бања Лука: Музеј босанске крајине.
- Карановић, Милан (1937), Заоставштина најчувеније везиље, Политика, број 10524, Београд.
- Карановић, Милан (1953), Имљанска народна ношња, вез и бојење, Зборник етнографског музеја у Београду 1901–1951.
- Ковачевић, Горан (2018), Живот и традиција Срба на Влашићу, Источно Сарајево: ОУ Ахиом.
- Папић, Крешимир (1975), Травник град и регија, Травник: Завичајни музеј Травник.
- Чулић, Зорислава (1954), Народна ношња у околини Травника, Посебни отисак Гласника Земаљског музеја у Сарајеву – етнологија.
- Чулић, Зорислава (1962), Народна ношња у Имљанима, Посебни отисак Гласника Земаљског музеја у Сарајеву – етнологија.
- Чулић, Зорислава (1963), Народне ношње у Босни и Херцеговини, Сарајево: Земаљски музеј у Сарајеву.

Folk costumes of Serbs on Mount Vlašić

(A discussion on the conceptual definition of the folk costumes of the Serbs on Mount Vlašić)

Summary

Previous research into the folk costumes of the Serbs on Mount Vlašić in the period of the 18th – 20th century pointed out to the existence of two recognisable types of folk costumes, which were referred to as costumes of Imljani and costumes of Travnik. Guided by the findings of previous researchers, who pointed out that Mount Vlašić is a unique ethnographic area divided into several administrative units, the aim of the field research was to determine which type of transformations these folk costumes have undergone over time and whether the individual types of costume are specific, or a consequence development of folk costumes over time. In this regard, in accordance with the findings of the research, the paper recommends that the folk costumes of the Serbs on Mount Vlašić should be presented as *the Vlašić folk costume*, under a single name for all types and variants of its development in different time periods.

Key words: folk costume, Imljani, field research, Travnik, Vlašić